

А. Д. Дакукін

г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

АСАБЛІВАСЦІ ВЫВУЧЭННЯ ТВОРЧАСЦІ АЛЕСЯ РАЗАНАВА Ў ШКОЛЕ

У сучаснай беларускай літаратуры адно з цэнтральных месцаў займае Алесь Разанаў. Творчасць пісьменніка вызначаецца наватарскім характарам, філасафічнасцю і асацыятыўнасцю зместу, а таксама адметнай жанравай сістэмай, вывучэнне якіх у школе мае свае асаблівасці.

Проза і паэзія А. Разанава вывучаюцца ў 11 класе. Згодна з праграмай, у раздзеле аб літаратурным працэсе 1960 – пач. 1990-х гг. на працу з тэкстамі пісьменніка адводзіцца 2 (базавы ўзровень) ці 3 (павышаны ўзровень) гадзіны. Вучні павінны азнаёміцца са звесткамі пра жыццё і творчасць паэта, асэнсаваць ролю А. Разанава ў развіцці традыцый беларускай філасофскай паэзіі (суадносіны агульначалавечага і нацыянальна-гістарычнага), а таксама прааналізаваць жанрава-стылёвыя асаблівасці лірыкі. Настаўнік мусіць паказаць адметнасць творчай індывідуальнасці пісьменніка, засяродзіць увагу вучняў на асацыятыўнай вобразнасці і тэме Бацькаўшчыны. Для аналізу прапануюцца творы “Радзіма...”, “У крузе”, “Спадчына”, “Кожны народ мае...”, “Горад” (на павышаным узроўні – яшчэ “На гэтай зямлі”, “Барана”) [1].

У раздзеле “Беларуская літаратура на сучасным этапе” характарыстыцы паэзіі адводзіцца 4 гадзіны для базавага ўзроўню (настаўнік выбірае двух- трох любых аўтараў) і 7 гадзін для павышанага (адпаведна, пяць-сем аўтараў), у тым ліку можна таксама звярнуцца да твораў А. Разанава. Акрамя таго, 1 гадзіна (на павышаным узроўні – 4 гадзіны) прысвечана тэкстам для дадатковага чытання, сярод якіх пазначаны разанаўскі зборнік “У горадзе валадарыць Рагвалод” [1].

Заўважым, што ў падручніку па беларускай літаратуры для 11 класа (выданне 2009 г.) А. Разанава прысвечана ўсяго чатырыстаронкі [3, с. 226-229]. У артыкуле спачатку сцісла падаюцца біяграфічныя звесткі, пералічваюцца асноўныя кнігі пісьменніка, а далей характарызуецца праблематыка ягоных твораў, вызначаюцца мастацкія і жанравыя асаблівасці. Ранні этап творчасці паэта ў кнізе апісаны даволі падрабязна: згадваюцца найбольш пашыраныя тэмы (радзіма, воля, ўхваленне магчымасцей чалавека, гістарычнае мінулае, мова), падкрэсліваецца захаванне рэалістычнай вобразнасці, а таксама лаканізм і філасафічнасць вершаў. У якасці прыкладу прыводзіцца ўрывак з верша “Бяда”. Тэкст падручніка паведамляе, што “думка ў гэтым і іншых творах («Радзіме», «Паганіні», «Зярняты», «Мова»)

«пульсуе» энергічна (адсюль і ўскладненасць рытмікі), прарываючыся праз пласт пачуццёвасці, і надае ёй метафарычна дакладны і ёмісты характар” [3, с. 227]. Таксама даецца характарыстыка зборніка “Назаўжды” (часты зварот да тэм радзімы, гістарычнага мінулага; рэалістычнасць, лаканічнасць і афарыстычнасць стылю). Некалькі радкоў прысвячаецца жанру пункціраў.

Не аспрэчваючы вартасць ранніх вершаў А. Разанава, усё ж адзначым, што з цягам часу творы пісьменніка становяцца ўсё больш адметнымі і цікавымі: узмацняецца іх інтэлектуалізм, амаль знікае традыцыйная рыфма, а роля рытму і гучання пэўных слоў (сугestia) узрастае, што прыводзіць да ўзмацнення асацыятыўнасці. Адбываюцца змены і ў сістэме жанраў (пісьменнік стварае і ўводзіць у літаратуру жанры версэтаў, вершаказаў, квантэм і інш). Згаданыя рысы яскрава праяўляюцца ўжо ў зборніках “Каардынаты быцця”, “Шлях-360”, “Вастрые стралы” і, канечне, у пазнейшых кнігах.

На жаль, падручнік асвятляе згаданыя асаблівасці вельмі сцісла. Так, пра зборнік “Вастрые стралы” адзначаецца, што “ён характарызуецца далейшым паглыбленнем аўтара ў філасофскую праблематыку, сведчыць пра эвалюцыю яго індывідуальнага стылю да ўскладнення вобразнасці. Тут амаль усе вобразы асацыятыўныя, змяшчаюць у сабе падтэкст, шматзначнасць. Паэт вольна карыстаецца канонамі вершатворчасці, спалучае рытмічна ўпарадкаваную вершаваную і праяічную мовы, карыстаецца новымі жанрамі (версэты, пункціры, квантэмы). Пазней да іх далучацца вершаказы, зномы” [3, с. 228]. Пасля даюцца азначэнні версэта і квантэмы, прыводзяцца прыклады і каротка характарызуецца іх асаблівасці. Пра астатнія жанры толькі згадваецца, прычым даволі незразумела. Так, і пра версэт, і пра вершаказ гаворыцца, што гэта творы-прытчы, напісаныя праяічнай мовай

[3, с. 228-229]. Памылкова ў тэксце ўказаны год выхаду кнігі “Лясная дарога” [3, с. 226]. Творчасць А. Разанава 1990-2010-х гг. у дапаможніку ўвогуле не аналізуецца.

Бачна, што інфармацыі ў падручніку недастаткова, таму трэба звяртацца да дадатковай літаратуры. На нашу думку, найбольш карыснымі для настаўнікаў (ды і вучняў таксама) будуць манаграфіі “Алесь Разанаў: праблема мастацкай свядомасці” Г. Кісліцынай і “Уводзіны ў невымоўнае: філасофія паэзіі Алеся Разанава” І. Штэйнера. У кнізе Г. Кісліцынай асэнсоўваюцца асаблівасці творчага шляху А. Разанава, прычым аўтар актыўна выкарыстоўвае гісторыка-біяграфічны матэрыял, што дае магчымасць нам бачыць умовы, у якіх адбывалася станаўленне паэта. Таксама даследчык звяртаецца да кантэксту такіх літаратурных плыняў, як экзістэнцыялізм, экспрэсіянізм, імпрэсіянізм і інш., характарызуючы суадносіны традыцыйнага і наватарскага ў творчасці пісьменніка. Манаграфія І. Штэйнера напісана ў жанры эсэ і дае чытачу магчымасць глыбей унікнуць у разанаўскае разуменне паэзіі (і літаратуры ўвогуле), паэтапна пабачыць жанрава-фармальныя змены, нарастанне інтэлектуалізму творцы.

Знаёмства вучняў з адметнымі жанрамі пісьменніка варта пачынаць з версэтаў і вершаказаў, паколькі дзеці ужо ведаюць пра верлібр і яго спецыфіку. Пры аналізе вершаказаў таксама важна звярнуць увагу на гукапіс, калі праз падбор сугучных адзінак характарызуецца пэўная рэч ці паняцце (асабліва цікавымі выступаюць вершаказы, дзе супастаўляюцца словы з розных моў). Пункціры і квантэмы можна параўнаць паміж сабой. Калі першы жанр з’яўляецца даволі зразумелым і ўяўляе сабой занатаванае ўяўленне аб якой-небудзь з’яве рэчаіснасці, то сэнс квантэм зразумець бывае цяжка па прычыне адсутнасці знакаў прыпынку. Але вартасць квантэм у тым, што ў кожнага чытача будуць свае асацыяцыі і, адпаведна, успрыняцце гэтых тэкстаў. У якасці творчага задання можна прапанаваць вучням стварыць, напрыклад, свае вершаказы паводле ўзору вершаў А. Разанава.

Настаўнік абавязкова павінен звярнуць увагу на тое, што пісьменнік выявіўся не толькі ў беларускай, але і нямецкай літаратуры. Напрыклад, ім выдадзена некалькі нямецкамоўных кніг і нават створаны адметны жанр “Wortdichte”, назву якога можна перакласці, як “вершасловы” альбо “сцісласловы”. Падрабязна аналізуюць гэтае пытанне Т. Дубоўская [2], А. Івашчанка, Е. Лявонава і інш.

Варта дадаць, што А. Разанаў з’яўляецца не толькі пісьменнікам, але і таленавітым перакладчыкам (з рускай, балгарскай, сербскай, славенскай, англійскай і іншых моў), літаратурным крытыкам, філосафам і публіцыстам. Творы самога паэта гучаць больш як на 20 мовах свету. Пісьменнік прымае чынны ўдзел у стварэнні шматлікіх мастацкіх канцэпцый і выстаў, якія заўсёды вызначаюцца арыгінальнасцю формы і зместу (напрыклад, “Яйкаквадраты”, “Ісвы”, “Збанабз”, “Функцыянальныя кантэксты”).

Такім чынам, вывучэнне творчасці А. Разанава ў школе мае свае адметнасці. На ўроках вучні знаёмяцца з біяграфіяй паэта, атрымліваюць уяўленне пра тэматычныя і жанрава-стылёвыя асаблівасці ягонай лірыкі, а таксама характарызуюць ролю пісьменніка ў развіцці традыцый беларускай філасофскай паэзіі. Галоўнай жа праблемай з’яўляецца даволі абмежаваны аб’ём крытычнага матэрыялу, прыведзены ў падручніку. Гэта абумоўлена тым, што раней у праграме было менш гадзін, прысвечаных А. Разанаву, чым зараз. Акрамя таго, у дапаможніку ўвага больш скіравана на традыцыйныя вершы, а не на новыя жанры, распрацаваныя пісьменнікам; ды і сам падручнік быў выдадзены дзесяць год назад, а за гэты перыяд у літаратурным жыцці адбыліся значныя змены. Трэба спадзявацца, што новае выданне падручніка з’явіцца ўжо ў хуткім часе, а пакуль варта звяртацца да разнастайнай дадатковай літаратуры.

Літаратура

1. Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмеце “Беларуская літаратура” для X–XI класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання (базавы і павышаны ўзроўні) / Нацыянальны адукацыйны партал [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: <http://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2017-2018-uchebnyj-god/202-uchebnye-predmety-v-xi-klassy/1270-belaruskaya-litaratura.html>. – Дата доступу: 02.01.2019.
2. Дубоўская, Т. А. “Каб дождж дагаджаў вершаказу, а Regen гутарыў gern з вершасловам...”: гутарка з Алесем Разанавым / Т. А. Дубоўская // Роднае слова. – 2014. – № 3. – С. 10–12.
3. Мельнікава, З. П. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 11 класа агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З. П. Мельнікава [і інш.]; пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. – Мінск : НІА, 2009. – 304 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРНЫ